

Pregledni članek

ZATON PATRIARHATA IN REPRODUKCIJA IDENTITET V PERSPEKTIVI INFORMACIJSKE DRUŽBE

Kristjan Verbič,
Kunaverjeva 1,
si – 1000 Ljubljana

e-mail: kristjan.verbic@guest.arnes.si

Pri obravnavi kulture v najširšem smislu – tako z vidika njenih predpogojev kot tudi manifestacij in posledic – moramo posebno pozornost nameniti družini. Tisočletja je namreč v globalnem merilu prevladoval koncept patriarhalne družine ter z njo pogojena strukturiranost in funkcioniranje družb. Patriarhat tako predstavlja temelje praktično vseh obstoječih družb ter prežema njihovo organiziranost od proizvodnje, potrošnje, politike, kulture vse do (med)osebnih odnosov. Nenazadnje smo seveda tudi globoko osebno zaznamovani s patriarhalnimi institucijami in kulturo, ki izhajajo predvsem iz zgodovinsko posredovanega modela družine.

Patriarhalna družina, ki tako predstavlja podstat obstoječe družbene strukturiranosti, pa posebej v razvitejših državah postaja vse manj praktičen model. Resno krizo patriarhalne družine napovedujejo in odražajo številne statistike zadnjih trideset let: neprestano narašča število ločitev, pogostnost zakonskih kriz, eno-starševskih družin, samohranilstva, alternativnih oblik skupnih gospodinjstev, ipd. V vsakem primeru je patriarhalna avtoriteta odstranjena oz. oslABLJENA tako na institucionalni kot psihološki ravni, hkrati pa onemogočen prenos vzorca na prihodnje generacije.

Z vidika socializacije izven tradicionalnih okvirov je poleg spremenjenih družbenih vlog nadvse pomembno tudi vprašanje oblikovanja oz. reprodukcije identitet, posebej spolnih. Dognanja psihoanalitikov pri tem kažejo na pomen

matere¹ kot primarnega objekta ljubezni in njene vzgoje hčera za materinstvo ter sinov za ne-materinstvo. Razvoj heteroseksualne usmerjenosti in sama narava heteroseksualne orientacije se tako pri dekletih in fantih precej razlikujeta. Fantje morajo skozi klasičen proces ločitve od primarnega objekta ljubezni in razrešiti Ojdipov kompleks s potlačitvijo navezanosti na mati, medtem ko se večina deklet erotično sicer preusmeri na očeta, vendar na čustveni ravni ostane oče v drugem ali kvečjemu izenačenem planu. Kot rezultat zrel moški išče primarno razmerje z *nekom podobnim* materi, heteroseksualna ženska pa zaradi omenjene čustvene asimetrije realizira primarno razmerje šele z – nota bene – otrokom².

Tako v klasičnem patriarhalnem okolju ženska vzpostavlja štiri primarna razmerja: z otrokom materinsko, z *žensko mrežo*³ za temeljno čustveno oporo, z moškim erotično ter kot oskrbnikom družine. Slednje je spričo naraščajoče vključenosti žensk v delovna razmerja v veliki meri že odpadlo, saj moški niso več ekskluzivni oskrbniki družin – še več: za dosego primerne standarda pogosto potrebujejo tudi dohodek ženske. Pri zagotavljanju čustvene opore so bili moški že doslej praviloma v drugem planu, tako da jim prejkoslej ostane vloga erotičnih objektov. A tudi po tej plati kot kaže pomen moškega plahni – ob vse težjem usklajevanju materinstva in zahtev dela so poleg ženske mreže v razmahu *ženske podporne skupine*⁴, spet osredotočene predvsem na problematiko materinstva in karier. S tovrstnimi *skupnostmi žensk in otrok*⁵ se seveda vse bolj pomikamo k samozadostnemu žensko-središčnemu modelu⁶. K temu

¹ ... in očeta kot ne-matere!

² Otrok torej zapolni vrzel v trikotnem razmerju, ki ga ženska (mati) pozna iz obdobja svojega odraščanja oz. zrenja, medtem ko naj bi moškega (očeta) otrok nekako zmotil, odrinil v smislu realizacije prvobitnega razmerja oz. želene ponovitve prvotne vezi z materjo, ki je bila seveda ekskluzivna.

³ Prijateljice, mati, babice, tašča, ipd.

⁴ Skupine, združenja, mreže, centri za pomoč, oskrbo, samopomoč; lahko tudi s feminističnim ali lezbičnim ozadjem.

⁵ Med drugimi sta jih v svojih vplivnih »utopijah« predvidela Platon in K. Marx oz. F. Engels.

⁶ Zaenkrat je največja slabost na poti vse širše uveljavitve tega modela šibka ekonomska osnova. Na to dejstvo npr. opominja vse pogosteje slišano simptomatično vprašanje: »Seveda stran, vendar ... kam pa naj grem?!«

velja dodati še razvoj na področju biotehnologije, farmacije in medicine, ki omogoča reprodukcijo človeka mimo kakršnekoli vezi med žensko in moškim. *In vitro* oplojevanje, semenske in makrogametne banke, nadomestno materinstvo ter nenazadnje genetski inženiring prinašajo korenite spremembe družbene realnosti⁷. Že dejstvo, da imajo ženske lahko otroke s popolnoma neznanim ali že umrlim moškim ter s pomočjo nadomestnih mater, posega v temeljno razmerje med družbenim in biološkim ter ločuje socializacijo od starševstva.

Ozrli smo se po »klasičnih« mehanizmih reprodukcije (spolne) identitete ter pomembnih osebnostnih lastnosti in sistemov, ki so očitno bistveno determinirani s t.i. osnovno družbeno celico. Tega smo se lotili, da bi bolj nazorno in brez kakršnihkoli vrednostnih sodb uvideli kompleksnost posledic obravnavanih trendov - vse od osebne do globalne ravni. O njihovi daljnosežnosti nam priča tudi vznemirjenje številnih tradicionalističnih in fundamentalističnih gibanj ter vse glasnejša svarila cerkvenih ustanov - posebej Rimo-katoliških. Njihova moč in obstoj (vsekakor pomembnega temelja Zahodne civilizacije) sta spričo obravnavane kulturne tranzicije resno ogrožena, saj sta v dobršni meri pogojena s patriarhalno ureditvijo. Z njo povezane vrednote, ki naj bi bile naravne, večne in božje, skušajo ohranjati z vse bolj očitno (pri)silo, kar neizbežno vodi v postopno izgubo legitimnosti pri ljudeh.

Nove generacije so v procesu socializacije, katerega implikacije so v marsičem v nasprotju z obstoječim institucionalnim sistemom norm in avtoritet⁸. Vse večja individualizacija odnosov znotraj družine posledično prinaša dvig osebnih interesov nad skupnost in utečena družbena pravila. Osvoboditev od tradicionalne družine - z razhajanjem oz. vse večjo avtonomnostjo dejavnikov zakonske skupnosti, družine, heteroseksualnosti in

⁷ Precej zgovorno je prevladujoče intimno nelagodje (neglede na končno ne/odločitev), ki je v Sloveniji nastopilo ob nedavnem referendumu, kjer je šlo med drugim za omogočenje umetnega oplojevanja samskim ženskam. Pri tem smo bili vsaj približno soočeni s pomembnimi dilemami nove ere, od katerih bi se ljudje najraje distancirali – tudi ob izdatni vzpodbudi nekaterih vplivnih krogov, češ da gre za minornost oz. problematiko manjšine!

⁸ Po Bogu in absolutnem vladarju zdaj avtoriteto izdatno izgublja še država z vsemi svojimi institucijami in aparatom – ohranja oz. pridobiva pa jo predvsem denar oz. kapital.

spolne sle⁹ - obeta v odprti mrežni družbi številne osebne stiske ter porast perverzije in nasilja. Že zdaj so največje žrtve nastalih razmer otroci, ki so vse bolj množično zanemarjani, njihov položaj pa se lahko še poslabša glede na materialne pogoje enostarševskih družin ter obravnavano pešanje socialne države. V teh okoliščinah, ko starši doživljajo izgubo nadzora nad lastnimi življenji in so otroci vse bolj prepuščeni sami sebi, narašča mladoletno prestopništvo, kriminal, zloraba drog in po drugi strani zloraba otrok. Vsekakor smo soočeni z iskanjem novih oblik sobivanja in delitev odgovornosti, ki bodo povezovala svobodne ženske, razgledane otroke in vse bolj negotove moške.

Med pomembnimi dejavniki zatona patriarhalne družine smo že nakazali spremembe ob globalizaciji ekonomije¹⁰ in trga dela ter hkratnem naraščanju možnosti za izobraževanje žensk. S tem je povezano spreminjanje zavesti, ki ga dopolnjujeta razvoj in razmah na področju kontracepcije z možnostmi večjega nadzora plodnosti, rojstev ter reprodukcije človeka. Poleg omenjenih dejavnikov ter vsaj stoletja prisotnosti feminističnih idej in gibanj za pravice žensk, nikakor ne gre prezreti vloge revolucionarnih družbenih gibanj s konca šestdesetih in začetka sedemdesetih. Uspešno so relativizirala številna dotlej zakoreninjena in navidez samoumevna načela o spolni identiteti, vlogah, usmerjenosti in praksah, vse do resne problematizacije heteroseksualnosti kot norme in napada na državo (kot patriarhalni aparat). Odtlej je spekter ženskih, feminističnih, lezbičnih, gejevskih, ipd. gibanj v velikem razmahu ter ob bliskovitem pretoku idej, izkušenj, praks in dejavnosti - v soodvisnem omreženem svetu - tudi globalno tako rekoč vseprisoten.

⁹ Spolnost v teh okoliščinah postaja domena posameznika in kjer je M. Foucault videl podaljšek aparata moči na spolnostno konstruiran subjekt, vidi A. Giddens boj med močjo in identiteto na bojišču telesa samega.

¹⁰ Nazoren pokazatelj napredujoče globalizacije je tudi pojav t.i. svetovnih vojn, ki predstavljata posebno pomemben moment pri vključevanju žensk v delovne procese in afirmacijo ženskega dela nasploh.